

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

צירוף אחד שאכל ירק לזימון בעשרה

(מ"ח א') אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: תשעה אכלו דגן, ואחד אכל ירק, מצטרפין (לזימון).

(1) אמר רבי זירא: בעאי מיניה מרב יהודה, שמונה (שאכלו דגן ושניים ירק) מהו? שבעה מהו? אמר לי: לא שנא (ומצטרפים לעשרה). ששה (וארבעה נוספים אכלו ירק) ודאי לא מיבעיא לי (לא שאלתי: שרוב הניכר בעינן, ורק שבעה הם רוב ניכר).

(2) א"ל רבי ירמיה: שפיר עבדת דלא איבעיא לך (ופשוט שמצטרפים גם ברוב של שישה בלבד). התם טעמא מאי (מצטרפים), משום דאיכא רובא, הכא נמי איכא רובא.

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (בברכת המזון) עד שיאכל כזית דגן.

(ומסיק) הלכתא: אכל עלה ירק, ושתה כוס של יין, מצטרף (ואפילו לא טבל עמהם אלא בציר, ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת). להוציא (את הרבים ידי חובתם), אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן.

שיטות הראשונים

צירוף מספר אוכלי ירק לזימון עשרה: האור זרוע פסק דאפילו ארבעה שאכלו ירק מצטרפים לששה שאכלו דגן, דלא בעינן רובא דמינכר¹. אבל רוב הפוסקים פסקו דאין מצטרפים, דרוב הניכר בעינן. וכן פסק השו"ע².

שיעור אכילת ירק להצטרף: כתב המרדכי ששתה כוס יין, פירושו רביעית, ואכל ירק

1. האו"ז (הלכות סעודה, סי' קצז) ביאר שלפי גירסת רש"י שרבי זירא היה מסופק בדבר, והיה קובל ומתחרט על שלא שאל על הששה, לא שבקינן מאי דפשיטא לרבי ירמיה (בגירסת האו"ז אביי) משום ספיקא דרבי זירא. וכתב שכן נראה בעיניו דלא בעינן רובא דמינכר, והביא ראיה מהירושלמי.

2. או"ח קצזב. וביארו ב"י והגר"א שהוא כגירסה שלנו ודאי (ששה ודאי לא מיבעיא לי, שרבי זירא לא הסתפק בדבר), דלא כרש"י שהיה (רבי זירא) קובל על זה (ומתחרט על שלא שאל על הששה, שהיה מסופק). מקורות - רמב"ם (הל' ברכות ה.ח). רא"ש (סי' כא). רשב"א (מ"ח א', ד"ה תשעה).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

פירושו כזית ירק. וכן פסק השו"ע³.

האם המצטרף נפטר בברכת המזון: כתב הרא"ש שהמצטרף אינו נפטר בברכת המזון.
 וכן פסק השו"ע⁴.

צירוף מי שאכל ירק או דגן לזימון בשלושה: דעת רי"ף, רמב"ם, השר מקוצי, רבי אליעזר ממיץ, והרשב"א, שלזימון בשלושה אינו יכול להצטרף באכילת ירק⁵. והרא"ש הסתפק שמא ברכה אחת מעין שלוש שפיר דמי, אפילו להוציא⁶. והרמב"ם כתב בפירוש שיהיו שלושתם אוכלי פת. ודעת תוספות, רבינו יונה, אור זרוע, רא"ש, וריא"ז, שאף לשלושה מצטרף באכילת ירק⁷. והשו"ע⁸ סתם כרמב"ם, ויש אומרים שדגן מהני⁹, ויש אומרים

3. או"ח קצ"ג. אבל הגר"א בבאורו (ס"ק ב) כתב על זה שהוא צריך עיון, עיי"ש. ובביה"ל (ד"ה כזית ירק) כתב: ובביאור הגר"א משמע שדעתו דלא בעינן כזית לצירוף עשרה וכן משמע בחידושי הרא"ה וכו', ומ"מ למעשה צ"ע להקל נגד דעת השו"ע דדעת המרדכי לאו דעת יחידאה היא דמסתברא דדעת כל הני פוסקים שאין מחלקין בין ג' לי לענין צירוף ס"ל כן דעכ"פ בעינן שיעור כזית וכו'. עכ"ל. עיי"ש באורך. וכן לגבי כוס יין משמע מהגר"א דלא בעינן רביעית (ועיין בביה"ל, ד"ה שיש בו, דבזה בדיעבד אפשר שיש להקל אף ברוב רביעית, עיי"ש).

4. או"ח קצ"ג. כן כתב הטור בשם אחיו ה"ר יחיאל, שכן השיב לו אביו הרא"ש. ושמעון בן שטח (ששתה כוס יין והוציא אחרים ידי חובתם בברכת המזון), כתב הרשב"א (בתירוצו שני) דשאני יין דמיזן זיין, וברכת המזון פוטרתו (כנפסק גם בשו"ע או"ח רח"ז).

5. דשלושה חמירי מעשרה. וכמו שאמר רבי יהושע בן לוי (מ"ז ב') אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו, אבל עושין אותו סניף לעשרה. ומר זוטרא (מ"ה ב') שסבר דעשרה חמירי מג' (כשיצא אחד לשוק, דרק בעשרה בעינן עד דנייתי גביהו), שאני התם דשכינה שורה בעשרה, ודווקא כשיושבים כאחד. והרא"ש התקשה בדבריהם, וכתב, דסוגיא דשמעתין לא משמע הכי, דמשמע דלא בעינן שיאכל כזית דגן אלא להוציא הרבים ידי חובתן (משמע שלענין צירוף, מהני אף אם אכל ירק).

6. מדנקט כזית דגן ולא נקט כזית פת. וטעמא, כיון דאיכא אכילה ואיכא ברכה דאורייתא, שפיר דמי.

7. דבירושלמי תני: שניים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין.

8. או"ח קצ"ג, (וביאור הגר"א ס"ק ז). מקורות - רי"ף (לה ב בדפיו). רמב"ם (הל' ברכות ה,ח). השר מקוצי (הו"ד בתוספות, מ"ח א', ד"ה תשעה). רבי אליעזר ממיץ (סי' רנג; הו"ד במרדכי). מרדכי (סי' קעג). תוספות (מ"ח א', ד"ה תשעה). רבינו יונה (לה ב ברי"ף, ד"ה ואפילו). אור זרוע (הלכות סעודה, סי' קצז). רשב"א (ד"ה ולענין). רא"ש (סי' כא). ריטב"א (הל' ברכות ז,ג). רי"ד (פסקיו, מ"ח א', ד"ה אמר רב יהודה). כלבו (סי' כה). שיבולי הלקט (סי' קנב). מהר"ם ורבינו פרץ (תשב"ץ קטן, סי' שז, ובהגהות). ריא"ז (פ"ז, הלכה ב, אות ז).

9. הרי"ף והרשב"א נקטו דבעינן שיאכל כזית דגן. ולכאורה אין שום משמעות בדבריהם דלא בעינן פת (שהרי בכל הסוגיא מוזכר דגן במשמעות פת). וגם מהגהות מיימוניות (הל' ברכות ה,ח, אות ז) משמע שהבין שהרי"ף ורמב"ם בחדא שיטתא אזלי. והכלבו (סי' כה, לאחר שהביא דברי הרי"ף), כתב: ואפשר לומר שאם אכל תבשיל של דייסא או שאר מעשה קדרה יהיה נחשב כזית דגן, אך הרמב"ם ז"ל כתב בפירוש שיהיו שלשתן אוכלי פת. ובבאר הגולה כתב

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

בתרא, דאף בירק מהני.

צירוף מי ששתה ולא אכל: כתבו **תוספות** שאע"פ שלא אכל אלא שתה, שפיר יכול לומר שאכלנו משלו, דשתיה בכלל אכילה (שבועות כ"ב ב'). וכן פסק השו"ע¹⁰.

מי שאכל כזית דגן, האם מוציא אחרים שאכלו כדי שיעור שביעה: בה"ג סובר שמי שאכל כזית דגן שחיובו מדרבנן¹¹, אינו מוציא אותם שהתחייבו מהתורה¹². ור"י הזקן, רא"ש, ורשב"א סוברים שאע"פ שלא אכל אלא שיעור דרבנן, מוציא אחרים שאכלו שיעור דאורייתא¹³. וכתב הרא"ש שמצוה מן המובחר לנהוג כבה"ג, שיברך אותו שאכל כדי שביעה, ואם אינם יודעים לברך, יברך מי שאכל כזית. וכן פסק השו"ע¹⁴.

מי שאכל ולא שתה האם יכול להוציא אחרים שאכלו ושתו: כתב מרדכי בשם היראים, שאם אכל ולא שתה (וצריך לשתות), לא מצי להוציא אחרים שאכלו ושתו¹⁵, דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא. וכן כתבו כלבו ושיבולי הלקט. אמנם שאר הפוסקים לא כתבו

שהדעה השניה שבשו"ע, היא דעת הרי"ף ורשב"א. וצ"ב.

10. או"ח קצ"ב. וכתב הב"י שמה ששתה כוס אחד מצטרף היינו מאיזה משקה שיהיה, חוץ מן המים משום דלא זייני, כדאיתא בריש פרק בכל מערבין (כ"ו ב'). וכן פסק בשו"ע. מקורות - תוספות (ד"ה תשעה).

11. וראה לעיל, מ"ה א', דיון בשיעור אכילה שמתחייבים עליה בהמ"ז וזימון מהתורה.

12. וראה **רמב"ם** (הל' ברכות ה"ט) "אֶכֶל אִם אָכַל וְשָׁבַע, שְׁנֵתֵחִיב בְּבִרְכַּת הַמֶּזֶן מִן הַתּוֹרָה - אִין אִשָּׁה אוֹ קֶטָן אוֹ עֶבֶד מוֹצִיאִין אוֹתוֹ; שְׁכָל הַחֵיב בְּדִבְרֵי מִן הַתּוֹרָה - אִין מוֹצִיא אוֹתוֹ מִיַּד חוֹבְתוֹ אֶלָּא הַחֵיב בְּאוֹתוֹ הַדִּבְרֵי מִן הַתּוֹרָה כְּמוֹתוֹ". ורבינו יונה כתב שדעתו כבה"ג. וכן ב"י, עיי"ש. ור' תשובת הרמב"ם (שו"ת, פאר הדור, ס' כד) וכסף משנה (על הנ"ל).

13. דהא ינאי וחביריו אכלו כדי שביעה ולכולי עלמא אם אכל שמעון בן שטח כזית היה מוציאן ואף על פי שהם אכלו שיעורא דאורייתא והוא לא אכל אלא שיעורא דרבנן מוציא. וביאר הרא"ש הטעם, משום דאפילו לא אכל כלל יכול להוציאן כדאמרין בפרק ראוהו ב"ד (ראש השנה כ"ט א') כל הברכות כולם אף על פי שיצא מוציא, חוץ מברכות הנהנין, והוא הדין ברכת המזון (שהיא דומה לעניין זה לברכת המצוות). ואין צריך כזית דגן אלא שיוכל לומר שאכלנו. מיהו בירושלמי בפרק מי שמתו גרסינן, תניא כל מצות שאדם פטור מהם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון, דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא מברך. ואפשר דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

14. או"ח קצ"ד. וכתב ב"י שדברי בה"ג דווקא כשהאחרים יוצאין בברכתו של זה. אבל אם כל אחד מברך לעצמו, אע"פ שזה שלא אכל כזית הוא אומר ברכת זימון, לית לן בה. מקורות - תוספות (מ"ח ב', ד"ה עד). רא"ש (סי' כא). רמב"ם (הל' ברכות ה"ט; וראה תשובה לחכמי לונל, ס' כד). רבינו יונה (פרק שלישי, יב א ברי"ף, ד"ה תפילה ומזוזה; פרק שביעי, לה ב ברי"ף, ד"ה ובהא). רשב"א (מ"ח א', ד"ה הא דאמרין איצטרופי). וראה עוד מש"כ רש"י (מ"ח א', ד"ה עד שיאכל).

15. אחרי דקיימא לן כרבי מאיר (ברכות מ"ט ב') דאמר כזית דאורייתא, אם כן קיימא לן ושבעת זו שתייה, אם כן לא מיחייב מדאורייתא אא"כ שתה (אם הוא צריך לשתות. אבל אם אינו צריך לא אמרה תורה שישתה אלא לתיבון).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דנליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

סברא זו. וכן השמיט השו"ע¹⁶. והרמ"א הזכיר כן בשם יש אומרים, ושלכתחילה יש לחוש לסברא זו.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קצז)

ב. תשעה שאכלו דגן ואחד אכל כזית ירק, מצטרפין להזכיר שם ואפלו לא טבל עמם אלא בציר, או לא שתה עמם אלא כוס אחד שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מן המים, מצטרף עמם; והוא שיהיה המברך אחד מאוכלי הפת; ואפלו שבעה אכלו דגן ושלשה ירק, מצטרפין; אבל ששה, לא, דרבא דמנכר בעינן.

ג. המצטרף צריך לברך ברכה אחרונה על מה שאכל ואינו נפטר בברכת המזון של אלו; במה דברים אמורים דסגי בכל מאכל, להצטרף לעשרה; אבל לשלשה, אינו מצטרף עד שיאכל כזית. ויש אומרים דבכזית דגן מהני אפלו אינו פת; ויש אומרים דבירק ובכל מאכל, מהני; הלכך שנים שאכלו ובא שלישי, אם יכולים להזקיקו שיאכל כזית פת, מוטב; ואם אינו רוצה, לא יתנו לו לשותות ולא מאכל אחר; ואם ארע שנתנו לו לשותות או מאכל אחר, יזמנו עמו אף על פי שאינו רוצה לאכל פת.

ד. חברים שאכלו כאחד, קצתם אכלו כדי שביעה וקצתם לא אכלו אלא כזית, אם כלם יודעים לברך מצוה שיברך אותו שאכל כדי שביעה ויוציא את האחרים; ואם אין יודעים כלם לברך, מי שאכל כזית יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה.

הגה: ויש אומרים שאינו חייב לברך מדאורייתא אם לא שתה והוא תאב לשותות (מרדכי פ' ג' שאכלו ובית יוסף בשם כל בו ושבולי לקט); וטוב לזהר לכתחלה אם מקצתן שתו ומקצתם לא שתו, שיברך מי ששתה (דברי עצמו).

16. או"ח קצז, ד. ובב"י כתב: ואינו נכון בעיניי! שהרי כתבו התוספות (מ"ט ב', ד"ה ר' מאיר) דקראי אסמכתא בעלמא והביאו כמה ראיות לדבר! ועוד דאפילו למי שסובר דקרא לאו אסמכתא הוא, אלא כזית דאורייתא ושבעת זו שתייה, מנא ליה דברכת אכילה תליא בשתייה?! דילמא הכי קאמר קרא כשתאכל או כשתשתה תברך את יי אלהיך! וכן דעת כל הפוסקים שלא כתבו סברא זו, והכי נקטינן דאכל ולא שתה אף על פי שהיה מתאוה לשתות מוציא את אחרים ידי חובתן. מקורות - מרדכי (סי' קעז). יראים (סי' רנג). כל בו (סי' כה). שבולי הלפט (סי' קנד).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ברכת המזון

נוסח ברכת המזון

(מ"ח ב') **תנו רבנן:** מנין לברכת המזון מן התורה? שנאמר: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ" (את ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ): "וברכת", זו ברכת הזן. "את ה' אלהיך", זו ברכת הזימון. "על הארץ", זו ברכת הארץ. "הטובה", זו בונה ירושלים.

ת"ר: סדר ברכת המזון כך היא: ברכה ראשונה, ברכת הזן. שניה, ברכת הארץ. שלישית, בונה ירושלים. רביעית, הטוב והמטיב. ובשבת, מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה.

(המשך הברייתא: (1) ואומר קדושת היום ("רצה והחליצנו") באמצע (בבונה ירושלים). (2) רבי אליעזר אומר: רצה לאומרה בנחמה, אומרה. בברכת הארץ, אומרה. בברכה שתקנו חכמים ביבנה (ברכת הטוב והמטיב), אומרה. (3) וחכמים אומרים: אינו אומרה אלא בנחמה בלבד (בבונה ירושלים).

(ומקשה) חכמים היינו תנא קמא!

(ומתרץ) איכא בינייהו דיעבד (לחכמים אם הזכירה בברכה אחרת, חוזר ומברך).

תניא: רבי אליעזר אומר: כל שלא אמר "ארץ חמדה טובה ורחבה" בברכת הארץ, ו"מלכות בית דוד" בבונה ירושלים, לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר: צריך שיזכור בה ברית (בברכת הארץ). רבי יוסי אומר: צריך שיזכור בה תורה¹⁷. פלימו אומר: צריך שיקדים ברית לתורה, שזו (התורה) ניתנה בשלוש בריתות¹⁸, וזו (ברית מילה) ניתנה בשלוש עשרה בריתות (הכתובים בפרשת מילה).

(מ"ט א') (המשך הברייתא: רבי אבא¹⁹ אומר: צריך שיאמר בה (בברכת הארץ) הודאה

17. וכתב הרא"ש דהני תנאי לא פליגי אהדדי, אלא מר אמר חדא, ומר אמר חדא.

18. (א) בהר סיני ואוהל מועד. (ב) בערבות מואב. (ג) בהר גריזים ובהר עיבל.

19. הוא רב, ונקרא בשמו רבי אבא. גליון הש"ס.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

תחלה וסוף (נודה לך ה' אלהינו. ועל כולם אנו מודים לך). והפוחת, לא יפחות מאחת (מהודאה אחת). וכל הפוחת מאחת, הרי זה מגונה. וכל החותם (ברוך אתה ה') מנחיל ארצות בברכת הארץ, ומושיע את ישראל בבונה ירושלים, הרי זה בור. וכל שאינו אומר "ברית" ו"תורה" בברכת הארץ, ו"מלכות בית דוד" בבונה ירושלים, לא יצא ידי חובתו.

אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: הטוב והמטיב צריכה מלכות. (ומסיק) דהכי קאמר: צריכה שתי מלכיות לבר מדידה²⁰.

תנו רבנן: מהו חותם בה? (1) בונה ירושלים. (2) רבי יוסי ברבי יהודה אומר: מושיע ישראל. (ומקשה) מושיע ישראל אין, בניין ירושלים לא (הלא עיקר הברכה הוא בניין ירושלים)!! (ומתרץ) אימא אף מושיע ישראל (אם חתם מושיע ישראל בלבד, יצא שתשועת ישראל היא בניין ירושלים).

מאי הוי עלה?

אמר רב ששת: פתח ברחם על עמך ישראל, חותם במושיע ישראל. פתח ברחם על ירושלים, חותם בבונה ירושלים (שצריך חתימה מעין הפתיחה).

ורב נחמן אמר: אפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים, משום שנאמר: "בִּנְיָה יְרוּשָׁלַם ה' נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יִכָּנֵס". אימתי בונה ירושלים ה'? בזמן שנדחי ישראל יכנס (אם כן בניין ירושלים היא תשועת ישראל, ונחשב מעין הפתיחה).

שיטות הראשונים

המקור לנוסח ברכת המזון: הקשו **רמב"ן**, **רשב"א**, **ורא"ש**, הא דאמרינן משה תקן להם ברכת הזן, יהושע תקן להם ברכת הארץ וכו', והא קיימא לן בסמוך דברכות אלו מדאורייתא ניהו! ותירצו, שמן התורה נצטוינו לברך אחר אכילתנו, כל אחד כפי דעתו. ואין מטבע לברכה זו מן התורה. ומשה ויהושע וכו' תיקנו מטבע. ובאו הנביאים ותיקנו

20. בתחילתה "מלך העולם" כשאר ברכות. ו"האל אבינו **מלכנו**", משום בונה ירושלים שלא מוזכרת בה מלכות. ו"המלך הטוב והמטיב לכל", משום ברכת הארץ שאין בה מלכות.

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

להם נוסח, מתוקן הלשון וצח המליצה. ושינינו בו אנחנו עוד בגלות ומלכות בית דוד משיחך במהרה תחזירנה למקומה ותבנה ירושלים. כי הענין תיקן שלמה ובית דינו, והלשון כפי הזמנים יאמר²¹.

מניין ברכות של ברכת המזון האם הוא מהתורה: דעת תוספות, רשב"א, וריטב"א²², לכאורה, שמניין הברכות מן התורה²³. **והרמב"ם** מנה את ברכת המזון כמצוה אחת²⁴.
כל שאינו אומר ברית ותורה וכו', לא יצא ידי חובתו: דעת רא"ה וריטב"א ד'לא יצא' לאו דווקא, אלא לא יצא ידי חובתו כראוי, ולא מיחייב לאהדורי. ודעת הרא"ש דלעיכובא הוא, וצריך לחזור. וכן מבואר בירושלמי²⁵. וכן פסק השו"ע²⁶.

21. רמב"ן. ובודאי דקודם כיבוש הארץ ובנין ירושלים לא היו אומרים כמטבע שאמרו לאחר כיבוש ובנין וכמו שאין אנו אומרים באותו מטבע שתקנו דוד ושלמה שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולבנות הבית והם היו מבקשים להעמיד המלכות ולהעמיד בנין הבית ולהמשיך שלות הארץ. רשב"א. מקורות - רשב"א (מ"ח ב', ד"ה הא). רא"ש (סי' כב). רמב"ן (השגות על סה"מ לרמב"ם שורש א אות ט). וכן ראה ספר החינוך (מצוה תל). ורמב"ם (הל' ברכות א,ה).

22. ראה ריטב"א (הל' ברכות ו,ו) שכתב: שלוש ברכות של ברכת המזון, יש להם קצת נוסח מן התורה. וכן פסק (הל' ברכות ב,א) שאם בירך מעין שלוש במקום בהמ"ז, יצא (וראה להלן בסמוך). אמנם ראה ריטב"א (מ"ו א', ד"ה תדע דהטוב), שכתב, ואע"ג דבונה ירושלים דאורייתא, ואפילו הכי פועלים לא מברכי לה, התם לאו עקירה היא, דהא מכלל כללי לה בברכת הארץ, אבל הטוב והמטיב עקרי לה לגמרי דלא מדכרי לה כלל.

23. אהא דאמרין (ט"ז א') דפועלים אין מברכין לאחריה אלא שתים, כתבו תוספות: **אע"ג דמדאורייתא הם**, יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים במלאכת בעל הבית. גם מדברי הרשב"א משמע כן, ממה שהקשה אהא דאמרין משה תיקן ברכת הזן יהושע ברכת הארץ וכו', והא קיימא לן דברכות אלו מדאורייתא נינהו. ומבואר שסובר שכל ג' ברכות דאורייתא.

24. והכסף משנה (הל' ברכות ב,ב; אבל עיי"ש לח"מ) ובב"י (או"ח קצא), הסיק מדברי הרמב"ם ורמב"ן (בפיסקה לעיל) שאין מניין הברכות שאחר המזון מן התורה. וקראי דמייתי בגמרא ללמד על כל ברכה וברכה, אסמכתא בעלמא נינהו (וא"כ, מדאורייתא בברכה ראשונה בלבד יוצא ידי חובתו). ויש אחרונים שחלקו על מסקנה זו, ראה בביאור הרב פערלא (לסמ"ג, עשין ל), ומג"א (סי' קצא, ס"ק א), ופרי חדש (או"ח סי' רט), ונשמת אדם (חלק א, כלל מז, סעי' א). מקורות - תוספות (ט"ז א', ד"ה וחותרם). וראה תשב"ץ (שו"ת ח"ג סי' קנו).

25. והרמב"ם כתב "וכל שלא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה' בברכת הארץ - לא יצא ידי חובתו. וצריך להזכיר בה 'ברית ו'תורה'". משמע שאם לא הזכיר ברית ותורה, יצא. וכן הבין הב"י. וצ"ב.

26. או"ח קפז,ג. וכתב הב"י שמסברא היה אפשר לומר, דנהי דברכת המזון דאורייתא, מטבע שלה דרבנן. וכיוון שאינו משנה אלא מטבע, אפשר שיצא (ומכל מקום מדברי הראשונים והירושלמי מבואר שלא יצא). והב"ח כתב דאע"ג דהמטבע ודאי מדרבנן, אבל עיקר עניין המטבע שעליו נתקנה הברכה, הוי דאורייתא. ראה ביה"ל (ד"ה מחזירין אותו) שדן באדם שמסופק אם אמר ברית ותורה, אם צריך לחזור. ונטייתו שאין צריך לחזור, עיי"ש. מקורות - רא"ה (מ"ד א', ד"ה ומסתברא; מ"ט א', ד"ה רבי אבא). ריטב"א (חי' מ"ד א', ד"ה אלא איפוך; מ"ט א', ד"ה המילה; הל' ברכות

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חותם בבניין ירושלים או במושיע ישראל: פסקו רי"ף, רמב"ם, ורא"ש כרב נחמן שאפילו פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים, שרחמי ישראל היינו בניין ירושלים. וכן פסק השו"ע²⁷.

בשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה: דעת רש"י, תוספות, רבנו יונה, ורא"ש, שאין חילוק בין נוסח שבת לחול. וכן דעת הרמב"ם, אלא שהוא סובר שגם בחול אם רצה מתחיל נחמנו. והרי"ף כתב שבשבת מתחיל בנחמה, וחותם בא"י מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים. וכן דעת רבינו חננאל, הרוקח, האשכול, אור זרוע, והריא"ז. ודעת רא"ה וריטב"א, שבחתימה משנים, אבל בפתיחה לעולם אומר נחמנו²⁸. והשו"ע²⁹ פסק כרמב"ם.

חתימה בברכת הטוב והמטיב: כתבו תוספות ורא"ש, דאינה חותמת בברוך, משום דקצרה היא³⁰. וכן הוא בנוסחאות שאר הראשונים. ובשיבולי הלקט כתב שחותמים בה בברוך^{31, 32}.

אמירת שלוש גמולות: כתבו ראשונים בשם המדרש, שצריך לומר בברכת המזון שלוש

לריטב"א (ז, ו). רמב"ם (הל' ברכות ב, ג). רא"ש (שלושה שאכלו, סי' כב).

27. או"ח קפח, ד. מקורות - רמב"ם (הל' ברכות ב, ד). רא"ש (סי' כב).

28. זה לשון הרא"ה: ומסתברא נמי דחתימתה בודאי הוא דמשני ואומר בה נחמה, דודאי כי קרינן לה בונה ירושלים, על שם חתימתה דהוי הכי בונה ירושלים, קרי לה ברכת בונה ירושלים... אבל לעניין פתיחתה, אין לנו שום ראיה אם משנה בה בשבת מן החול, דאפשר דבין בחול בין בשבת פותח בנחמנו.

29. או"ח קפח, ד. והקשו על הרי"ף דהוה ליה כחותם בשתיים. והרא"ש כתב: אבל החותם "מנחם ציון בבנין ירושלים", לא הוי כחותם בשתיים, דירושלים וציון חדא הוא. והגר"א (ס"ק ה) כתב שהעיקר כדעת הרי"ף, וכן הוא על דרך הקבלה. ובפירושו לישעיהו (פרק יב, א, עה"פ אודך ה' וכו') כתב: והמפרשים כתבו דזה לאו דוקא. חס מלהזכיר על דברי חז"ל! ודבר גדול דברו חז"ל. וכו'. עיי"ש שמבאר העניין. והמשנ"ב (ס"ק י) הביאו, וסיים: וכן יש עוד כמה ראשונים שסוברים כן! מקורות - רש"י (ד"ה ובשבת). תוספות (ד"ה מתחיל). רא"ש (סי' כב). רבנו יונה (לה ב ברי"ף). רבינו חננאל (מובא באו"ז). אור זרוע (ח"א, הל' סעודה, סי' קצט). רוקח (הלכות ברכת המזון, סי' שלח). ריא"ז (פ"ז, הל' א, סעי' יח). רא"ה (מ"ב, ד"ה ת"ר סדר). ריטב"א (הל' ברכות, ז, ט).

30. דמעיקרא לא תיקנו אלא הטוב והמטיב, ולבסוף הוסיפו בה דברים הללו. ודעת רא"ה (מ"ו א, ד"ה פ' והשתא מסיק) וריטב"א (הל' ברכות ו, ח; ח"י מ"ו ב, ד"ה ויש שחותם) דברכה ארוכה היא, אלא כדי לעשות היכר בדבר שהיא מדבריהם, שינו הברכה מחתימתה לפתיחתה.

31. ומה שאנו חותמין הטוב והמטיב בברוך פירש רבינו שמואל זצ"ל דתחלת מטבעה לא היה אלא בא"י אמ"ה הטוב והמטיב, וזה מטבע קצר, שאין צריך לחתום בה בברוך. ואחרי כן האריכו בה.

32. מקורות - תוספות (מ"ו ב, ד"ה והטוב). רא"ש (סי' כב). רמב"ם (סדר תפילות, נוסח ברכת המזון). כלבו (סי' כה). שיבולי הלקט (סוס"י קנז).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
 בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
 ויבדלחט"א הרב אשר וייס
 והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
 הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

טובות שלוש גמולות. ומשמע דשלוש טובות דומיא דגמולות, לשעבר להווה ולהבא, הוא גמלנו, הוא גומל לנו, הוא יגמלנו לעד. ובנוסח **הרמב"ם** אינו³³. והשו"ע³⁴ פסק לאומר.

ספק בירך ברכת המזון: גרסינן בירושלמי, ר' זעירא בשם רב ירמיה: ספק בירך על מזונו ספק לא בירך, צריך לברך, דכתיב "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ". וכן פסק השו"ע³⁵.

בירך ברכה מעין שלוש (על המחיה) במקום ברכת המזון: דעת רא"ה, שאם בירך ברכה אחרונה על לחם ברכה מעין שלוש (על המחיה), יצא³⁶. ודעת תוספות³⁷ וריטב"א דלא יצא³⁸.
הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויים לו: כתב בספר החינוך, כך מקובל אני **מרבותי**, ישמרם אל, שכל הזהיר בברכת המזון, מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו³⁹.

33. וכך נוסח ברכה רביעית ברמב"ם: "בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הָאֵל, אֲבִינוּ, מִלְכֵנוּ, אֲדִירֵנוּ, בּוֹרְאֵנוּ, קְדוֹשֵׁנוּ, קְדוֹשׁ יַעֲקֹב, הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמְּטִיב, שְׂבָכָל יוֹם וַיּוֹם הוּא גּוֹמְלֵנוּ חַן וְחֶסֶד וְרַחֲמִים וְכָל טוֹב.".

34. או"ח קפטא, מקורות - רמב"ם (סדר תפילות, נוסח ברכת המזון). רא"ש (סי' כב). תוספות (מ"ו ב', ד"ה והטוב; פסחים ק"ד ב', ד"ה הטוב). כלבו (סי' כה).

35. או"ח קפד, **ולעניין הלכה, כשמסתפק אם בירך ברכת המזון**, שהדין הוא שחוזר, משום שברכת המזון דאורייתא, כתב המשנ"ב (ס"ק יג), שחוזר ואומר כל ברכת המזון, אף ברכה רביעית שאינה אלא מדרבנן כי היכי דלא לזלולי בה. ו'בן איש חי' (שנה א, חוקת ט) כתב שצריך לברך רק שלוש ברכות, מפני שהן מן התורה וספיקא לחומרא, אבל הטוב והמטיב שהיא מדרבנן, לא מברך מספק. וראה כף החיים (קפז, אות א, ויבא להלן בסמוך), ונשמת אדם (על חיי אדם כלל מזא). מקורות - ירושלמי (ריש ברכות פ"א, ה"א).

36. וכן נראה ממה שכתב ארחות חיים (הל' סעודה אות כז) בשם הרב דוד בר לוי (בעל המכתם) בכל הני דאמרין כגון קרפולי"ש וכו' כיון דחזינן בהו פלוגתא, מספיקא עבדינן בהו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלוש. וכן פסק השו"ע (קסח, ז). ואם אינה פוטרת את בהמ"ז, לא היה צריך לברך אחריה כלום, שספק ברכות להקל. ברכת ה' (ח"ב, גיח, 69). ואע"פ שאין מזכירים בברכת על המחיה "ברית ותורה", ולא "מלכות בית דוד", והדין בבהמ"ז שאם לא הזכיר ברית ותורה וכו' לא יצא (או"ח קפז, ג, ד), ביאר בברכת ה' שאין זה מהתורה, אלא מתקנת חכמים, ולא תיקנו להזכיר כן אלא כשמברך בהמ"ז.

37. כן יוצא לכאורה לפי דעת תוספות, הסוברים מניין ג' ברכות הוא מן התורה.

38. **ולעניין הלכה**, מדברי השו"ע (או"ח קסח, ז) נראה שיצא, וכנזכר לעיל. וכן הבינו מדבריו שו"ת גינת ורדים (או"ח כלל א סי' כד), ברכי יוסף (קסז, י) ועוד. ומנגד, דעת הב"ח (סי' קסח), אליה רבה (רסח ס"ק יח), ערך השולחן (קסז, אות ה), נשמת אדם (כלל מז אות א) ועוד, דלא יצא. וראה כף החיים (קפז, אות א). וראה לעיל, י"ב א', נקט כסא דחמרא בידיה, בדין אכל מזונות, האם בהמ"ז פוטרם. מקורות - רא"ה (מ"ד א', ד"ה ומכל מקום מדכלינהו). ריטב"א (הל' ברכות ב, כא). ובחי' ריטב"א כתב להיפך (מ' ב', ד"ה סד"א; מ"ד א', ד"ה ורבנן; וד"ה אלא איפוך).

39. מקורות - חינוך (מצוה תל).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפז)

ב. בברכת הארץ, להרא"ש לא יאמר: שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה וכו' ברית ותורה, שהרי אומר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחד; והרמב"ם חולק.

הגה: ודברי הרא"ש הם עקר.

ג. אם לא הזכיר בברכת הארץ ברית ותורה, אפלו אם לא חסר אלא אחד מהם, מחזירין אותו. **הגה:** ונשים ועבדים לא יאמרו ברית ותורה, דנשים לאו בני ברית ניהו, ועבדים לאו בני תורה ניהו (כל בו).

ד. אם לא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד, מחזירין אותו...

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפח)

ג. צריך להזכיר בברכה שלישית מלכות בית דוד, ואין להזכיר בה שם ומלכות אחר; והאומר: ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך, טועה, שאין להשוות מלכותך דארעא עם מלכותך דשמאי; וכן אין לומר בה אבינו מלכנו.

הגה: ויש אומרים דאף כשאומר יעלה ויבא, לא יסים מלך חנון ורחום, אלא ידלג מלת מלך (אבודרהם), וסברא נכונה היא אבל לא ראיתי נוהגין כן.

ד. נסח ברכה זו פותח בה: רחם ה' אלהינו, או נחמנו ה' אלהינו, וחותם בה: בונה ירושלים או מנחם ציון בבנין ירושלים; ואין לשנות הנסח משבת לחל, דבין בשבת בין בחל אומר נסחא אחת.

הגה: ויש אומרים דאומרים בונה ברחמי ירושלים, וכן נוהגין (מרדכי סוף ברכות).

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפד)

ד. אכל ואינו יודע אם ברוך ברכת המזון אם לאו, צריך לברך מספק, מפני שהיא מן התורה.

(או"ח, הלכות ברכת המזון, סימן קפט)

א. ברכה רביעית לא יאמר תתברך, ולא יאמר בה החי, כי אם בבית האבל; ואומר בה שלשה מלקיות: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, האל אבינו מלכנו וכו', המלך הטוב. ושלשה הטבות: הוא הטיב לנו, הוא מטיב לנו, הוא ייטיב לנו. וג' גמולות: הוא גמלנו, הוא גומלנו, הוא יגמלנו.